

glede. Brez dvoma pa bo postalo z rastjo Celja in boljše cesto Gorogransko prav zanimivo tudi za postavitev ali ureditev weekend bivališč v dolini na lepih legah ali celo na kateri od opuščeni kinetij.

Toda proti vzhodu od Celja pokrajina že ni več povsem klasično predalpska. Hribovje je tam že znatno nižje, in četudi so posamezne gore lokalno še kar dominantne (Boč in Rogaška gora na severnem obzorju in Lisca in Bohor na južnem), prevladuje vmes vendarle nižje hribovje. Res je

še marsikje obilo strmega terena, toda slemena so bolj zaobljena in tudi manj gozdnata, pokrajina v drobnem bolj odprta in za razliko z na primer gorenjskim predalpskim syetom dosti bolj poseljena, bolj vedra; pa saj so tu že tudi prvi vinogradi! Med bolj strmimi vzpetinami so doline „plitvejšje“ in rečice in potoki bolj leni in blatni; vsi znaki predalpske značilnosti prehajajo v panonske, dokler ob Sotli vsaj subpanonski značaj pokrajine že povsem ne prevlada.

Vladimir Bračić

VINIČARSTVO

(nastanek, razvoj in odprava)

Viničarstvo je posebna oblika gospodarsko-socialnih odnosov temelječih na določenih posestnih razmerah, kakršne so se razvile skozi stoletja v severovzhodnih slovenskih vinorodnih pokrajinah. To je fenomen pokrajin nekdanje Vojvodine Štajerske in ga ne poznajo niti ostala panonska vinorodna področja niti vinorodne pokrajine drugih evropskih dežel. Največ viničarjev — teh čistih kmečkih proletarcev — pa je bilo v Haložah in Slovenskih goricah. V manjšem številu so bili raztreseni tudi v okolici Konjic in Smarja ter na Bizeljskem. Kot posamezni primeri pa so se v novejšem času pojavili viničarji tudi na Dolenjskem ter v Viničkih in Varaždinskih goricah. „Tu pa se izgube kot poseben stan med drugim kmetiskim delavstvom in so večinoma poluviničarji, ker služijo le deloma v vinogradu.“¹

Mnogi, ki so doslej obravnavali problem viničarstva, so mnenja, da je nastalo v kapitalističnih časih oziroma šele po zemljiški odvezi, da je torej staro komaj kakšnih 100—150 let. Malo poglobljen pogled v njegovo zgodovino pa nam kaže, da moramo iskati njegove korenine že v davni fevdalni preteklosti. Zebotova trditev, da je viničarstvo na Slovenskem staro toliko kot gojitev vinske trte,² je nedvomno pretirana, saj lahko z gotovostjo trdimo, da so vinsko trto gojili v naših krajih že v rimski in celo predrimski dobi, takrat pa viničarjev zagotovo še ni bilo.

Poglejmo torej, kaj lahko izluščimo iz starejših virov in literature o nastanku viničarstva.

Iz najstarejših zgodovinskih virov, ki govorijo o vinogradniški lastnini, so ugotovljene naslednje oblike te lastnine:³

a) Vinograd, ki ga obdeluje zemljiški gospod v lastni režiji, torej pravi dominikalni vinograd (Hofweingarten). Te vinograde so obdelovali tlačani — uživalci tako imenovanih viničarskih hub — ali pa ostali podložniki s tako imenovano „vinogradniško roboto“. V prvem primeru je bilo koriščenje viničarske hube edino plačilo za oskrbovanje in obdelavo vinograda.

b) Vinograd v stalnem sestavu in enotnem kompleksu kmetije (pravdni vinograd — Hubweingarten). Užiti lastnik je podložni kmet, ki

obdeluje vinograd sam, ne spada pod gorsko palico, torej ni sogornik ter daje kot del dajatve pravde tudi vino.

c) Vinograd, ki ga daje zemljiški gospod v uživanje drugim osebam — plemičem, meščanom, cerkvi, samostanom, svobodnjakom — torej osebno svobodnim osebam in korporacijam, pa tudi kmetom — podložnikom. K tem vinogradom pa pripada tudi druga zemlja, zlasti njive in hoste.⁴ Vsi uživalci vinogradov po gorskem pravu na vinski gorici so bili sogorniki (Bergholden ali Berggenossen), podvrženi sklepom gorskega zbora pod predsedstvom gorskega-zemljiškega gospoda. Kmetje — podložniki so lahko bili njegovi podložniki ali podložniki sosedne gosposke, na vinski gorici so bili v obeh primerih sogorniki. Iz urbarjev dominikanskega in minoritskega samostana v Ptujju iz 15. stol. je razvidno, da je bil župan Pavel iz Leskovca v Haložah po kmetiji podložnik gospostva Borl, po vinogradu v Ljubstavi pa sogornik minoritskega samostana v Ptujju; isto velja za kmete — podložnike s Ptujjskega in Dravskega polja, ki so imeli že v 15. stoletju vinograde v Haložah. Tako je v navedenih urbarjih zabeleženo, da so bili kmetje iz Tržca in Jakopičev sin iz Draženc sogorniki samostana na vinski gorici v Ljubstavi.⁵ Pri tem je bilo celo mogoče, da je užival kmet — podložnik pravdni vinograd (Hubweingarten) in še vinograd po gorskem pravu na vinski gorici. Kot poseben tip sogornika moramo

¹ I. Slibar: Viničarsko vprašanje. Naši zapiski. Ljubljana 1921 — str. 43.

² F. Zebot: Viničarsko vprašanje — Socialna misel. Ljubljana 1927 — str. 191.

³ Povzeto predvsem po: A. Mell: Das steierische Weinbergrecht und dessen Kodifikation in Jahre 1543. Wien — Leipzig 1928 — str. 12—15; S. Vilfan: Od vinskega hrama do bajte. Slovenski etnograf 1952 — str. 121—127; M. Dolenc: „Gorske bukve“ v izvorniku, prevodih in priredbah. AZU — Ljubljana 1940 — str. 212—248.

⁴ S. Vilfan: Od vinskega hrama do bajte — str. 122.

⁵ H. Pirchegger in W. Sittig: Die mittelalterlichen Urbare der Minoriten und Dominikaner in Pettau. Wien 1955 — str. 292.

šteti „še naseljence v vinogradih na lastnem svetu, ki drugega sveta nimajo, ter gostače, naseljene na goricah“.⁶

Kmetje so obdelovali svoje vinograde sami in si pri tem medsebojno pomagali, ostali sogorniki — plemiči, meščani, samostani in drugi pa praviloma z vinogradniško roboto, s svojimi služabniki ali drugače najeto delovno silo. Tako je na primer iz urbarja dominikanskega samostana v Ptuj razvidno, da so morali podložni kmetje opraviti del vinogradniških opravil v dveh samostanskih vinogradih v Dragošiču.⁷ Meščanom so obdelovali vinograde njihovi hlapci in dekletje ter drugi služabniki ali pa so plačevali dninarje. Svoje služabnike so po vsej verjetnosti v začetku pošiljali na delo iz mesta ter so se po opravljenem delu vračali v mesto vsaj v zimskem času. Pri večjih vinogradih je bilo tega dela dosti in tako so sčasoma te služabnike za stalno naselili pri vinogradu. To so po moji sodbi pravi viničarji.

Na misel, da je takšna pot ne samo verjetna ampak tudi uporabljena, me še posebej navajajo določila ptujskega mestnega statuta iz leta 1376, ko so si meščani s privoljenjem ptujskega gospoda (zemljiškega gospoda!) zagotovili nad svojimi služabniki — delavci v vinogradih — imenujejo jih „Weinzurli“ — posebne pravice, ki so zajete v 170. in 172. členu statuta, ki se glasita v prevodu — „Vsakdo tudi sam kaznuje viničarja za krivdo, ki mu jo je storil.“ — „Kakor so se meščani zedinili glede nastavljene dnine v vinogradih s pristankom ptujskega gospoda in to razglasili, tako je neizpremenjeno ostalo v mestu in zunaj.“⁸ S temi določili so ptujski meščani, ki so imeli vinograde v Halozah in Slovenskih goricah, odtegnili svoje „weinzurle“ sodnim in drugim pravicam gorskih zborov. Podobne pravice so si verjetno pridobili tudi meščani drugih mest, zato iz zapisnikov gorskih zborov nimamo podatkov, da bi tam določali višino dnine viničarjem. V Halozah je še danes za viničarje v uporabi ljudski izraz „vencrl“. V kasnejši dobi so se tudi „weinzurli“ nedvomno rekrutirali iz ubežnikov in podložnih kmetij, kot to navaja Dolenc za gostače na Dolenjskem, povsem verjetno pa tudi iz vrst drugih priseljencev. Zemljiški gospodje so zato vztrajno branili naselitev v hramih pri gorici, meščani pa so takšno pravico zahtevali in kljub prepovedi naselitev dovoljevali. Tako so si zagotavljali stalno in ceneno delovno silo.

Ta boj za odobritev naselitve na vinski gorici in proti nji je trajal več stoletij, kakor lahko razberemo iz listin, vendar je dokazano, da je razvoj potekal na Stajerskem drugače kot na Dolenjskem. Potreba po večkratni izdaji listin o prepovedi naseljevanja govori za to, da se je takšno naseljevanje vršilo. „Tu pa tam pa so vinogradniki sami vsobenjke⁹ radi trpeli, če so jih mogli uporabljati za delavce. Zlasti mejaši, ki niso stanovali zdržema v vinogradih, se jih niso branili...“

V očitnem nasprotju z gorskimi bukvami (čl. 20.) je prišlo celo do posvedočenja v zapisniku

o vinogorskem zboru (leto 1784), da je gorska gosposka na zahtevo vinogradnikov dopustila, da je smel vsak vinogradnik v svojem vinogradu namestiti po enega vsobenjka z rodbino.¹⁰

Zaradi posebnih razmer, ki so vladale na Stajerskem in še posebej v Halozah, so postali manjši kmetje in kočarji že pred zemljiško odvezo osnovni izvor za nastajanje viničarjev. Različni vzroki so jih privedli do tega, da so svoje vinogradniško posestvo prodali meščanom ali imovitejšemu kmetu s Polja ter ostali na svoji dotedanji domačiji viničarji. Ta proces, ki ga Dolenjska ne pozna,¹¹ so pospešili novi vinski davek (1750), povečane druge dajatve in tlaka ter končno še dovoljenje o delitvi kmečkega gospodarstva (leta 1771—1785), kar je povzročilo drobitev posesti in širjenje kočarstva. Le-to pa je bilo osnovni izvor viničarstva.

Kmetje so prodajali vinograde in posestva, da bi se rešili obvez, ali pa so skrivoma odšli na Hrvaško.¹² Vinska kriza, slabe letine in zemljiška odveza pa so povzročale nov katastrofalen plaz prodaje vinogradov in posestev. Kupci so bili v glavnem meščani, posojilnice, vaški trgovci in gostilničarji, poklicni oderuhi, vmes pa tudi kmetje z Dravskega in Ptujkega polja — Polanci. Bivši lastniki so postali viničarji.

In končno ne smemo še mimo enega izvora haloškega viničarstva. To so otroci kočarjev in manjših kmetov. Običajno jih je bilo več. Doma ni bilo ne prostora in ne kruha. Nekateri so odšli že v mladosti služiti za pastirje in hlapce, drugi pa so si kot odrasli, običajno pred nameravano poroko, sprosili pri meščanu ali Polancu dovoljenje, da so se lahko naselili v zidanici. Skromno stanovanje in morebitno koriščenje majhne njive so odplačali z opravili v vinogradu, sicer pa so hodili kot priložnostni delavci na dnino k sosedom.

Sodim, da moremo za prave klasične viničarje šteti tiste, ki so bili v službi pri meščanih, korporacijah, plemičih, cerkvi, trgovcih itd. Prvotno so ti bili njihovi služabniki, kasneje pa stalno najeti vinogradniški delavci s posebnim statusom. Z gospodarjem so bili v določenem stalnem delovnem odnosu. Nekatere poteze služabništva pa so se ohranile tudi pozneje, o čemer priča predvsem dejstvo, da so bili viničarji oproščeni vseh dajatev, kar je sicer tedaj veljalo le za osebne služabnike.

Po kmečki odvezi so si najeli viničarje tudi premožnejši kmetje, medtem ko so manjši kme-

⁶ S. Vilfan: Od vinskega hrama do bajte — str. 124.

⁷ F. Kovačič: Gospodarska zgodovina dominikanskega samostana v Ptuj. ČZN, letnik XXII. Maribor 1927 — str. 96.

⁸ F. Veselko: Mestne pravice Ptuj iz leta 1376 — Kronika slovenskih mest VII/I. Ljubljana 1940 — str. 17.

⁹ Vsobenjki so bili naseljenci v stanovanjskih zgradbah na vinski gorici.

¹⁰ M. Dolenc: Gorske bukve — str. 214.

¹¹ S. Vilfan: Od vinskega hrama do bajte — str. 129.

¹² H. Pirchegger: Geschichte der Steiermark 1740 — 1919 — str. 232, 239, 241.

tje — Polanci jemali v svoje zidanice dminarje, ki so bili z gospodarjem v deputatnem odnosu, oziroma v viničarskem službenem razmerju in so jih zato nazivali viničarji, čeprav niso izpolnjevali pogojev, ki jih je predpisoval viničarski red.

Zebot je napisal o nastanku viničarstva naslednje: „Po informacijah, ki sem jih zbral po naših krajih, se je viničarski stan začel na ta način:

Graščaki, samostani in drugi veleposestniki so imeli na svojih posestvih kmete, kmetske družine, ki so živele na zadružni način. Bilo je pravo kmetsko občestvo. Sinovi in hčere, ki jim v prvotni domači hiši ni bilo dovolj prostora, so dobili od graščaka sporazumno s starosto (očetom) zadruge, prostor, kjer so si zgradili kočjo. Dodeljena jim je bila zemlja. Ta zemlja s kočjo vred je ostala last veleposestnikov, a oblast oziroma oskrbo nad njo je imel kmet, oče, načelnik skupne družinske zadruge — občestva. Tak sin ali hči, ki sta si zgradila na hribu kočjo in zasadila vinograd, sta bila prva viničarja. Ko je bil kmet okoli leta 1848. rešen desetine in je postal lastnik svoje zemlje, so tudi viničarji, ki so imeli kočje na kmetskem posestvu, prišli podenj. Ljudje pa, ki so si postavili hišice na zemlji, ki je ostala še naprej v oskrbi veleposestnika samega, so ostali viničarji gospoda.“¹³ Te razlage ni mogoče sprejeti, ker je povsem v nasprotju z znanimi posestnimi razmerami in odnosi, ki smo jih že ugotovili.

Čeprav nimamo točnejših podatkov o odnosu med „weinzurloom“ in gospodom, lahko iz kasnejših dobro znanih določil tega odnosa zaključimo, da je bil ta položaj delno podoben položaju gostačev (vsobenjki), kakor ga opisuje Dolenc. „Vsobenjki niso bili glede nepremičnin z gorsko gospodo v nobeni pravni zvezi, saj so bili le zakupniki dela zidanice ali hrama mejašev ali sogornikov. Le tu pa tam so imeli pravico uživati njivo ali travnik, ki jim ga je prepustil posestnik zidanice ali hrama... Njihova naloga je bila, da so obdelovali vinograde svojih gospodarjev, za to so dobivali stanovanje in deloma njive in vrtove, da so si na njih pridobivali živeža zase in za svoje. Imeli so tudi pravico, da hodijo na dmino drugim, da si nekaj prisklužijo...“¹⁴ Če ugotavlja Dolenc, da so gostači na Dolenjskem dobivali „le tu in tam... ali deloma“ v koriščenje njive, travnike in vrtove, potem je pri štajerskih viničarjih to bilo pravilo. Stanovanje in zemlja sta bila obvezni obliki plačila v naturi. In še več. Meščan-vinogradnik je dal na svojem vinogradniškem posestvu zgraditi za svojega viničarja posebno stanovanjsko hišo s pripadajočim gospodarskim poslopjem.

V starejših virih je o viničarjih malo podatkov. Slekovc je ugotovil, da jih omenjajo graščinski spisi na Vurbergu, Ptujju itd. v začetku 17. stoletja.¹⁵ Straka navaja, da so omenjeni v St. Georgu že leta 1640.¹⁶ Iz nekega urbarialnega vira je razvidno, da je bilo leta 1754 na območju Zavrča 26 viničarjev.¹⁷ Kaj več nam povedo o

njih in o njihovem življenju ter o odnosih pisci iz začetka preteklega stoletja v zvezi z dokaj široko akcijo za izboljšanje vinogradništva. Ta akcija se je začela okrog leta 1820, ko so začeli tudi na Štajerskem uvajati trsne sorte iz Francije.¹⁸ Pobudnik te akcije je bila Štajerska kmetijska družba v Grazu.

Ko navaja Burger¹⁹ v svoji razpravi, da je vinogradništvo na Štajerskem v vidnem zaostanku glede na uspešen razvoj poljedelstva, ugotavlja kot osnovni vzrok za takšno stanje staro navado (podčrtal V. B.), da so vinogradi prepuščeni v obdelavo viničarjem — neomikanim in nevednim ljudem, ki so zaradi svojega delovnega odnosa z gospodarjem polni predsodkov in ne kažejo nobenega interesa, da bi vinograd izboljšali. Za določeno delo dobivajo viničarji poleg stanovanja in koriščenja nekaj kosov zemlje in le zelo zmerno denarno plačilo. Ob takšnem odnosu je nujno, da znosijo viničarji tisto malo količino gnojja, ki ga pridelajo, namesto v vinograd na njivo, da sadijo po vinogradu zelenjavo in sadno drevje (breskve), da opravijo najprej delo na svojih njivah in šele potem v vinogradu itd. Ko ugotovi, da je takšno stanje v škodo gospodarjem, apelira na le-te, naj sklenejo takšne delovne pogodbe, ki bodo vskladile interese gospodarja in viničarja, da le-ta ne bo več gospodarjeva „tovorna živina“.

Za ugotovitev medsebojnega odnosa so pomembnejše Hlubekove²⁰ navedbe, kjer ugotavlja, da zaposlujejo lastniki vinogradov za večji del vinogradniških del posamezne družine imenovane „weinzirl“. Tem prepušča lastnik vinograda poleg prostega stanovanja v koriščenje še 1—2 kravi, 1/2 orala zemlje, plačo od 20—30 goldinarjev in odpadni material iz vinograda. Za te dajatve so viničarji dolžni opraviti prvo in drugo kop, medtem ko dobijo za rez in vez še zmerno akordno odškodnino. Tudi Hlubek ugotavlja, da so viničarji za razvoj vinogradništva cokla, ker so tako vsa najvažnejša vinogradniška

¹³ F. Zebot: Viničarsko vprašanje — str. 191.

¹⁴ M. Dolenc: Gorske bukve — str. 232 in Pravna zgodovina za slovensko ozemlje. Ljubljana 1937 — str. 173, 395.

¹⁵ F. Zebot: Viničarsko vprašanje — str. 193.

¹⁶ Straka: Studie über die Verwendbarkeit der Häuserzahlung des 15. Jahrhunderts zur Bestimmung der Seelenzahl. Zeitschrift des Historisches Vereines für Steiermark. Graz 1962/II. — str. 51.

¹⁷ H. Pirchegger: Die Untersteiermark in Geschichte ihrer Herrschaften und Gültten, Städte und Märkte. München 1962 — str. 93.

¹⁸ F. X. Hlubek: Resultate der Wirksamkeit der K. K. Landwirthschafts Gessellschaft in Steiermark Grätz 1840 — str. 97.

¹⁹ J. Burger: Über Ursachen des geringen Ertrages der Weingarten in Steiermark. Verhandlungen und Aufsätze, 23. zvezek. Graz 1829 — str. 154—155.

²⁰ F. X. Hlubek: Die Landwirthschaft des Herzogtumes Steiermark. Graz 1846 — str. 101.

delu vse povprek opravljena na osnovi surovega izkustva.

Najbolj oster pa je pri obravnavi viničarjev Prieger,²¹ ki začenja poglavje o viničarjih s den Weinbau in der Steiermark. Verhandlungen und Aufsätze, 38. zvezek. Graz — str. 231—236.

stavkom: „Ti so potrebno zlo“, kajti veliki vinogradni morajo biti obdelani. Viničar dobi poleg koristenja stanovanja in kosov zemlje še dovoljenje za uporabo drv iz gozda, dodeljeno ima kravo in zagotovljeno seno zanjo in poleg tega še plačilo za delo v vinogradu. Viničarji so edina skupina ljudi v deželi, ki ne plačujejo nobenih dajatev. Viničar je do gospodarja v odnosu služabnika!

Tudi posebna komisija Stajerske kmetijske družbe ugotavlja v svojem poročilu, da so viničarji na Stajerskem nujno zlo, ki izvira iz pomanjkanja delovnih rok.²²

Medsebojne pravice in dolžnosti med gospodarjem in viničarjem se uredijo s posebno pogodbo, ki mora biti v skladu z določili tega reda. Delovno razmerje se sklone praviloma za eno leto, ki se začne 1. novembra (po zaključenih jesenskih delih in ga imenujejo „viničarsko leto“). Odpoved se daje praviloma v času od 1. do 26. julija, selitev pa se izvrši med 1. in 11. novembrom. Ta določila so v praksi veljala vse do odprave viničarstva.

Gospodarji so včasih odpovedali brez vzroka ali pa le na videz, zato da so pritiskali na viničarja. Po odpovedi je ta šel od vinogradnika do vinogradnika, ki je imel še prazno koco, in prosil, naj ga sprejme pod streho. Pristal je na vsake pogoje, in ker pogodb praviloma niso nikoli pisali, so bila določila ustne pogodbe često daleč od določil veljavnih predpisov. V času po 1. novembru ste srečavali po haloških klancih vozove z

Vinogradniško posestvo Železne dveri

spremenjeni položaj po izvedbi zemljiške odveze in vedno večje število novih viničarjev na novo kupljenih meščanskih vinogradih so zahtevali ureditev viničarskega problema in tako je bil sprejet na predlog deželnega zbora za Stajersko z zakonom od 1. aprila 1863 „Viničarski red“ — Winzerordnung.²³ Določila tega viničarskega reda temeljijo v osnovi na do takrat veljavnih in v praksi uporabljenih določilih službenih odnosov med gospodarjem in viničarjem.

Poglejmo nekatera glavna določila tega viničarskega reda. Uvodoma pove, kdo so viničarji — to so osebe, ki stopijo v službo da obdelujejo vinograd za plačilo v denarju, posebnih prejemkih ali oboje in imajo svoje lastno gospodinjstvo.

borno opremo viničarjev, ki so se selili. Prevoz so novemu gospodarju odslužili!

Gospodar lahko odpove viničarju tudi med letom in ga 14 dni po odpovedi izžene iz koče, če se le-ta teže pregreši. Med drugim mu lahko odpove med letom tudi, če viničar sam ali njegovi ljudje odidejo brez gospodarjevega dovoljenja na delo drugam takrat, ko jih on potrebuje za delo na svojem posestvu!

²¹ L. F. Prieger: Erfahrungen und Bemerkungen über

²² Verhandlungen und Aufsätze, 51. zvezek. Graz 1848 — str. 182.

²³ C. Stremayr: Die Landesvertretung von Steiermark. Graz 1878 — str. 140 in 381—384.

Viničarja, ki bi samovoljno zapustil službo, lahko gospodar s silo privede nazaj! Dejanje je kaznivo in mora viničar plačati škodo. Kdor bi vedoč, da je viničar samovoljno zapustil gospodarja, vzle tega v službo, plača kazen 5—25 goldinarjev in je dolžan povrniti prejšnjemu gospodarju škodo. Viničar dobi viničarsko knjižico, ki jo hrani gospodar. V knjižico se vpišejo podatki o nastopu in prenehanju službe ter mnenje gospodarja. Viničar mora imeti potrebno število delovnih moči in po možnosti tudi živino (zaradi gnoja). Za težje spore je določeno sodišče, ki je sestavljeno iz predsednika in po enega predstavnika sprtih strank; predsednika sporazumno določijo ali pa ga imenuje predsednik občine, v kateri leži posestvo.

Omenjeni zakon je bil izdan za območje vojvodine Stajerske. Dolenc v Gorskih bukvah tega zakona ne omenja, temveč ugotavlja, da je izšel prvi tak dokument na predlog deželnega zbora vojvodine Stajerske v „postavi z dne 2. maja 1886“ pod naslovom „Winzerordnung für das Herzogtum Steiermark“.²⁴ Citirana „postava“ pomeni torej drugo izdajo viničarskega reda, tokrat v nemškem in slovenskem jeziku. S posebnim „zakonom“ od 1. junija 1898 je bil člen viničarskega reda, ki določa termine za sklenitev in odpoved delovnega razmerja, spremenjen in je tak veljal tudi prvo dobo v Jugoslaviji (odpoved se daje med 1. in 15. avgustom, potem ko so vsa važnejša vinogradniška dela že opravljena).

V kraljevini SHS so se viničarji začeli organizacijsko povezovati (Kmečko-delavska zveza in Viničarska zveza). V mariborski oblasti so ustanovili viničarske krajevne komisije, njihovo delo je povezovala „Osrednja paritetna komisija za ureditev viničarskega vprašanja“ v Mariboru. Na njen predlog je oblastna skupščina Mariborske oblasti 20. julija 1928 izdala „Uredbo o viničarskem redu“ (Dolenc v Gorskih bukvah tudi te uredbe ne omenja!). Uredba je zasnovana na osnovnih določilih avstrijskih zakonov z nekaterimi dopolnitvami. Tako določa minimalno površino vinograda, ki ga naj viničar obdeluje na 5600 m² (oral) in postavlja zahtevo po viničarjevi strokovni usposobljenosti.

Ustni pogodbi naj zaradi večje pravne sigurnosti sledi še pismena pogodba na predpisanem obrazcu. (Tiskani obrazec z naslovom Službena pogodba je obsegal štiri strani). Kljub temu določila pa večina vinogradnikov pismene pogodbe ni sklepala. Viničarji pa si tega niso upali zahtevati. Če bi se pritožili, bi sledila odpoved in gospodar bi v knjižico napisal slabo oceno ter sicer poskrbel, da bi viničar v bližini le težko dobil novo službo. Uredba točneje določa viničarjeve pravice in dolžnosti. Se vedno je v veljavi viničarsko leto. Podrobneje so obdelane naloge in postopek pred viničarsko komisijo. Dana je pravica združevanja „v posebna strokovna društva za zaščito svojih ekonomskih, kulturnih in socialnih interesov“. S to uredbo sta bila razveljavljena deželni zakon od 2. maja 1886 in deželni

zakon z dne 1. julija 1898. (Prvi ima številko 26, drugi pa številko 1.) Uredba se je izkazala kot zastarela in nesocialna in tako je na zahtevo Strokovne zveze viničarjev ter pod pritiskom javnega mnenja izdal ban dravske banovine dne 13. julija 1939 „Uredbo o službenem razmerju med vinogradnikom in viničarjem“.²⁵

Uredba uvodoma določa, kdo je viničar — „Viničarji so osebe, ki jih najame vinogradnik, da mu obdelujejo vinograd v izmeri najmanj 1/2 ha (5000 m²) proti plačilu v denarju in materialu, žive pa v lastnem gospodinjstvu v vinogradnikovi zgradbi ter imajo za pravilno izvrševanje službe potrebno strokovno usposobljenost“.

S tem je bil zmanjšan minimalni obseg vinograda, za katerega obdelovanje se lahko sklepa viničarska pogodba, za šest arov, torej na 0,5 ha. Dalje določa uredba, da so lahko viničarji tudi ženske. Ukinja viničarsko leto in uvaja triletno pogodbo z enoletno poizkusno dobo. Za viničarje zahteva uspešno dokončano viničarsko šolo ali devet mesečni viničarski tečaj ali viničarski izpit pred strokovno komisijo. Določa samo pismeno pogodbo, podrobneje ureja viničarjeve prejemke in odreja letni obračun. Precizneje so formulirana določila o redni in predčasni ukinitvi delovnega razmerja. Ustanavlja poseben viničarski sklad, katerega sredstva se naj uporabljajo „za podpore viničarjem in njihovim svojcem v primerih dolgotrajne bolezni, onemoglosti in smrti“.

Vinogradniki z mnogimi določili novega viničarskega reda niso bili zadovoljni. Predvsem so nastopali proti določilu o minimalnih viničarskih mezdah in triletni pogodbi.²⁶ Na ugovor Vinarškega društva je sprejel banski svet 10. avgusta 1940 „Uredbo o spremembah in dopolnitvah uredbe o službenem razmerju med vinogradnikom in viničarjem“. Kot je razvidno iz Šijančevega pisanja, vinogradniki tudi s temi novelami niso bili zadovoljni.²⁷

Strokovna zveza viničarjev, ki je imela svoj sedež v Ljutomeru, je 10. septembra 1940 izdala posebno resolucijo, v kateri razglašča zahteve slovenskih viničarjev. V resoluciji postavljajo v imenu 40.000 slovenskih viničarjev naslednje glavne zahteve:

Maksimiranje cen življenjskim potrebščinam; zagotovitev investicij za obnovo vinogradov, da se zagotovi viničarjem zimska zaposlitev; uvedba javnih del v viničarskih okoliših — prvenstvo zaposlitve naj imajo viničarji; preskrba s potrebno hrano in rekvizicija vseh zalog živil; zvišanje minimalnih mezd pri vinogradnikih, ki niso kmetje; prisiliti vinogradnike, da obdelujejo vinograde intenzivno ali pa jim začasno odvzeti

²⁴ M. Dolenc: Gorske bukve — str. 62.

²⁵ Viničarski red. Službeni list K: banske uprave dravske banovine, letnik X. 57. kos, z dne 19. julija 1939.

²⁶ L. Lipovec: Minimalne viničarske mezde in Viničarski red. Naše gorice. Maribor 1939 — str. 13—16 in str. 108.

²⁷ M. Šijanec: Ob spremembah Viničarskega reda. Naše

vinograde: uvesti socialno zavarovanje; pobijanje draginje itd. „Naše gorice“ so to resolucijo žolčno komentirale.²⁸ V času okupacije so bili ponovno uveljavljeni stari avstrijski predpisi.

Ugotovili smo že, da večina gospodarjev ni upoštevala določil viničarskih redov, temveč je svoje odnose z viničarji urejala po starih utrjenih navadah izkoriščujoč stisko viničarjev. Da bi se izognili morebitnim nevšečnostim, so začeli uveljavljati pred drugo svetovno vojno nov sistem. Viničarjev niso več najemali, temveč so oddajali stanovanje v najem. Določili so dinarsko ceno, ki pa jo je najemnik (dejansko viničar) odplačal z delom v vinogradu. Ustvarjali so zunanjo podobo navadnega dninarskega razmerja in se tako izmaknili določilom viničarskih redov, predvsem pa pismenim pogodbam. Življenje viničarjev je bilo zato izredno težko.

Viničarstvo, ki so ga rodile, razvijale in vzdrževale posebne posestne razmere, je postalo najbolj kričoč socialni problem, ki je pritegnil pozornost naprednih sociologov, politikov, zdravnikov in drugih, ki so na njem kazali na krivičnost, z'aganost in nevzdržnost kapitalističnega — izkoriščevalskega sistema.

Prvi, ki se je zelo resno in široko zastavljeno lotil proučevanja posestnih razmer in s tem posredno tudi viničarstva v Halozah je bil pokojni Zgeč. S svojo študijo „Haloze“ je razgalil nevzdržne razmere in bedo haloškega ljudstva sploh in viničarjev še posebej.²⁹

Na tem mestu bom navedel samo kratek odlomek iz Zgečevega opisa viničarskega življenja.

„Ko se spomnim sosedovega viničarja v Paradižu, mi postane težko. Majhen je bil, suh in plah. Naložili so mu na hrbet ogromen sod. Kolena so se mu šibila; v obraz mu je pognal val krvi; na čelo so mu stopile debele potne kaplje; roke so se mu tresle.

Zdelo se mi je, da sod raste, raste, viničar pa postaja vse manjši...

Polagoma, oprezno je stopal po strmi poti navkreber, celih petindvajset minut. Korak za korakom se je boril s strmim.

„Konji težko hodijo, naj nese Joško,“ je menil gospodar. Joško ni nikdar mrmral! Tiho in plašno je bral vse želje z obrazov, molče je izpolnjeval zapovedi.

Nikdar več ga nisem videl. Umrl je že mlad, nepričakovano. Govorili so, da se je prevzdignil in da se je v njem nekaj utrgalo.“³⁰

Tako je pisal o viničarjih osebno zelo prizadeto in nekoliko sentimentalno Zgeč, ki je Haloze poznal tako kot doslej nihče drug. Kerencičeva analiza „Studij o naši vasi“ in študija „Zemljiški odnosi v Jeruzalemskih gorica“ — odkrivata podobne razmere v Slovenskih gorica.³¹ Z govorico številke pa nam je viničarje in njihovo življenje predstavil Uratnik.³² Podatke je zbral s pomočjo ankete, ki je zajela v treh vinorodnih okoliših (Maribor, Jeruzalemske gorice, Vzhodne Haloze) 548 viničarskih družin, od tega 236 kmečkih viničarjev in 312 meščanskih.

V Halozah je anketiral najmanj viničarjev — 14 kmečkih in 24 meščanskih.

Povprečna haloška viničarska družina je imela 3 nad 15 let stare člane. Vsaka od teh delovnih oseb je letno opravila povprečno 31,7 oziroma 58 dnin in (prva številka velja za kmečke viničarje, druga za meščanske) je to v primerjavi z ostalima okolišema najmanj. Pri kmečkih viničarjih celo 100% manj, kar izhaja iz dejstva, da so imeli kmetje v Halozah sorazmerno majhne vinograde. Ob tej nizki zaposlitvi so bili minimalni tudi letni denarni prejemki, ki so znašali 197 in 430 din, proti 322 in 629,5 din v okolici Maribora ter 859,8 in 682 din v Jeruzalemskih gorica. Podobno kot z denarnimi prejemki je tudi z deputatom. Tudi ta je bil v Halozah najnižji. Na viničarsko družino je prišlo 20 oziroma 48 arov njiv ter 1 oziroma 13 arov travnika. Viničarska družina je redila povprečno 0,8 oziroma 1,05 svinje ter 0,3 oziroma 0,87 krave. Tudi pri tem so bili viničarji v ostalih dveh predelih mnogo na boljšem (Mariborska okolica 0,8 oziroma 1,4 krave — pri tem pa Uratnik še ugotavlja, da je zaradi možnosti vnovečevanja mleka naravni prejemek tu bistveno več vreden!) Ob tako nizkem letnem zaslužku so bili tudi letni izdatki za delovno osebo nepojmljivo nizki. Tako so trošili letno na osebo: za obleko 57,1 oziroma 131,2 din; za obutev 71,5 oziroma 100,1 din; za kulturne potrebščine 5.— oziroma 12.— din; za zdravljenje 2,5 oziroma 20,8 din; za sladkor 3,2 oziroma 3,2 din ter za milo 4.— oziroma 2,4 din. Pri vseh navedenih izdatkih so trošili viničarji v ostalih dveh predelih več, pri nekaterih celo bistveno več. Glavni izdatek na osebo je bil povsod nakup manjkajočega krušnega žita in druge hrane. Primanjkljaj zaslужka iz viničarskega razmerja so viničarske družine, posebno kmečke, krile z zaslužkom pri delu v sosednih vinogradih in drugje. Velik del primanjkljaja do normalne potrošnje pa je šel na račun njihovega slabega življenja in več ali manj stalnega stradanja. Pri tem so nedvomno povsod, in v Halozah še posebej, prednjačili kmečki viničarji, pa ne zato, ker bi jih bili kmetje na sploh bolj izkoriščali kot meščani, čeprav tudi takšnih primerov ni manjkalo, temveč zato, ker so bili manj časa redno zaposleni in je predvsem v zimskem času bila zaposlitev prav močno problematična. Pismo „ofarja“ (ti so živeli podobno kot viničarji), ki ga

²⁸ L. Lipovec: Zahteve Slovenskih viničarjev in vinogradniki. Naše Gorice. Maribor 1940 — str. 138.

²⁹ Dr. F. Zgeč: Haloze. Sodobnost 1935 — št. 1—6 in 1936 — št. 7—10.

³⁰ Dr. Franc Zgeč: Haloze. (Sociološka študija) — neobjavljeni rokopis — str. 4—5.

³¹ J. Kerencič: Studij o naši vasi. Ljubljanski zvon 1936 — str. 406—410; J. Kerencič: Zemljiški odnosi v Jeruzalemskih gorica. Maribor 1939.

³² F. Uratnik: Poljedelsko delavstvo v Sloveniji. Socialni problemi slovenskih vasi, II. zvezek, Ljubljana 1938 — str. 24, 27—31, 80—85.

objavlja Uratnik v svoji študiji, pove med drugim: „Preskrbite nam vsaj za polovično ceno krompirja in koruzo, ki sta naša glavna hrana. Tudi z delom bi to odslužili, sedaj pozimi, ko imamo čas. Letina je bila slaba, zima je, zaslužka nobenega. Od 26. novembra nisem ničesar zaslužil in do pomladi ničesar ne bom. Kar sem zaslužil skozi poletje, to se sproti porabi. Zaslužek je bil po 7 din na dan, ob slabem vremenu pa nič. Zena je delala od pomladi do jeseni, samo zato, da je komaj odslužila stanovanje. Za stanovanje je delala mesečno po 10 dni, poleg tega pa še 45 dni za košček zemlje, ki sem jo najel. Kupiti je treba vse, tudi drva in mleko. Za jed smo štirje, za delo samo dva.“³³ Navedbe so tako prepričljive, da je komentar nepotreben.

In če smo kritični ter podatkov ankete ne vzamemo kot stoddostno resnico, temveč upoštevamo podatke o povprečni zaposlitvi pri vinogradniških delih v Halozah na eno osebo, dobimo 100 dni dela in ob dnini 7 din na dan je letni zaslužek 700 din. To pa je 200 din manj, kot je znašal povprečni mesečni zaslužek povprečnega slovenskega delavca, in celih 100% manj kot na primer mesečni zaslužek delavca iz papirnice v Vevčah.³⁴ Viničarja pa bi morali šteti za kvalificiranega kmetijskega delavca. Slabe letine in pa gospodarska kriza je udarila tudi viničarje. V letih 1929—1931 je znašala dnina v Halozah samo 4.—din. Povsem je zamrlo delo na obnovi — rigolanje — in tako so bili viničarji in kočarji vsi zimo brez kakršnegakoli zaslužka. Pojedli so semenski krompir in fižol in se že vnaprej zadolžili pri kmetih, ki so jim dali nekaj koruze. Pri vsem tem pa so še stradali sami in njihovih otroci. Tako piše Pirc: „Na Ptujskem polju pride na osebo dnevno 240—400 g kruha, v Slovenskih goricah manj, v Halozah pa minimalna količina. V Halozah prevladuje stalno glad med viničarji... Velika večina je viničarjev, ki jim manjka živeža že preko zime... 50% od njih (viničarjev) se ne more zaposliti pri javnih delih zaradi onemoglosti in pomanjkanja obleke...“³⁵

Prav pretresljive so ugotovitve ankete, ki jih navaja v svojem članku, Haloški otroci, Fakin.³⁶ Najtežja je nedvomno ugotovitev, da je zaradi slabe in pomanjkljive prehrane, oziroma več ali manj stalnega stradanja, ogromna večina viničarskih in bajtarskih otrok telesno nerazvitih (na 100 otrok pridejo 3—4 pravilno razviti), duševno so mnogi zaostali, slabo se izražajo, saj so v mladosti često po vse dni zaprti doma, ko mati in oče delata po dneh. In nič manj težko tudi ne udarjajo podatki Gaberškove: Od mojih 41 učencev jih ima kruh: 14 stalno, 15 včasih, 11 skoraj nikoli, 1 nikoli. Mleka sploh ni pri hišah, drugod ga pijó od časa do časa. Obleke in obutve primanjkuje itd. Ob koncu te strahotne izpovedi zaključuje — „Predvsem ne dajajmo miloščine.“³⁷ Tu je seveda govora o haloški deci nasploh, viničarska pa je bila praviloma na najslabšem.

Kdorkoli se je vsaj malo seznanil z življenjem viničarjev, vsak je ugotavljal, da so njihove mezde

prenizke, da ob velikem letnem garanju in neprostovoljni zimski brezposelnosti stradajo in tudi sicer živijo bedno življenje. Da so kulturno in zdravstveno zanemarjeni, saj otroci zaradi pomanjkanja obleke in obutve pozimi često niso hodili v šolo, pomladi in jeseni pa so jih starši zadrževali doma zaradi dela. Otroci so prepuščeni samim sebi, slabo vzgojeni in zgodaj zagrenjeni. Starejši bratje in sestre so praviloma vzgojitelji mlajšim. V tesnih stanovanjskih razmerah (pozimi so spali marsikje vsi v eni sobi!) in ob pijanosti staršev so se v rani mladosti na najbolj grob način seznanili s spolnim življenjem. Mlada viničarska dekleta so bila često predmet izkoriščanja gospodarja ali njegovih razbrzdanih sinov.

Kakšna je bila večina viničarskih koč, nam najbolj zgovorno pove podatek, da so bile leta 1954 ocenjene na vrednost od 10 do 50.000.—din in za takšno vrednost so jih viničarji kupovali. Mnogi pa kočice niso hoteli kupiti, ker niso imeli sredstev, da bi jo dali popraviti.

Teh in podobnih ugotovitev so zbrali imenovani in neimenovani avtorji mnogo. Seveda pa je treba že tu povedati, čeprav bo o tem še beseda, da niso bili bistveno nič na boljšem tudi sicer formalno samostojni posestniki — kočarji, tisti, ki so imeli do 1 ha posesti, pa tudi večji. Za vse to gradivo pa pravi Zupan, da je le senca dejanskih razmer, ki danes vladajo na našem podeželju.³⁸ In čeprav samo senca, je ta senca bila tako temna, beda tako kričoča, da o njej ni mogel povsem molčati niti režimski tisk niti uradna vladajoča politika. Ker pa niso bili sposobni niti voljni resno reševati problema, so govorili o žalostni usodi viničarjev in jim kot beračem občasno delili brezplačno koruzo.

Ob takšnih razmerah ni čudno, če je bilo razmerje med viničarji in gospodarji stalno napeto in več ali manj sovražno, pa četudi na zunaj to ni bilo vedno opazno. Gospodarji so očitali viničarjem lenobo, potuhnjenost, nezainteresiranost in premajhno skrb za večji donos v vinogradu. Viničarji pa so gospodarje dolžili, da jih grobo izkoriščajo in živijo na račun njihovega garanja. Oboji so imeli po svoje prav, le da prvi niso hoteli priznati, da je viničarjev odnos do gospodarja in njegovega vinograda neposredna posledica nevzdržnih razmer, v katerih je viničar živel. Bili bi pa neobjektivni, če ne bi ugotovili, da je bil odnos gospodarja do viničarja od primera do

³³ F. Uratnik: Poljedelsko delavstvo — str. 24.

³⁴ M. Krofta: Zaslužek in življenjski nivo delavstva papirnice v Vevčah. Tehnika in gospodarstvo. Ljubljana 1940 — str. 203.

³⁵ J. Pirc: Prehrana prebivalstva. Socialni problemi Slovenske vasi, I. zvezek. Ljubljana 1938 — str. 102—103.

³⁶ B. Fakin: Haloški otroci. Sodobnost. Letnik IV. Ljubljana 1930 — str. 431—436.

³⁷ Gaberšak: Vas v Halozah. Dejanje. Ljubljana 1939 — str. 69—74.

³⁸ T. Zupan: Proletarizacija kmetijskega ljudstva. Sodobnost 1940 — str. 438.

primeri različni in da so bili nekateri v svojih odnosih bolj človeški, socialni in pravični. Kljub tem razlikam pa je bil viničar po svojem položaju najmanj zaščiten in zato najbolj izkoriščen. Predstavljal je dejansko najbednejši del našega agrarnega proletariata. Rešitev njegovega problema je bila vezana samo na revolucionarno spremembo obstoječega stanja, oziroma, kakor je to misel izrazil Tušek, „da je treba to socialno najnižje, politično zapostavljeno in gospodarsko izkoriščano ljudstvo postaviti v popolnoma nov socialni in gmotni položaj!“³⁹

Podatki o številu viničarjev, ki jih posamezni avtorji navajajo, so različni in le približno točni. Po statističnih podatkih ljudskega šetja iz leta 1931 je bilo zaposlenih v Sloveniji pretežno z vinogradniškim delom okrog 14.000 ljudi ali nad 5000 rodbin. To bi naj bili viničarji. V omenjeni resoluciji Strokovne zveze viničarjev govorijo v imenu 40.000 viničarjev.

Kot že ugotovljeno, okupacija ni prinesla sprememb, narobe, nemško govoreči meščani — gospodari so še bolj oblastno hodili po Halozah in dali občutiti slovenski viničarski raji, kdo je gospodar in kdo je hlapec.

Brutalnost, s katero so nacisti udarili po najosnovnejših nacionalnih pravicah, je podkrepila razočaranje ob neizpoljenih ekonomskih pričakovanjih, in tako se je prvo navdušenje nekaterih hitro ohladilo. Resnično prepričanih privržencev na nacisti med kmečkim ljudstvom skoraj niso imeli. Pač pa so posamezniki, ki so imeli že prej zveze s ptujskimi komunisti, že leta 1941 začeli z organizacijo odpora. Ko na se je organizacija Osvobodilne fronte jeseni leta 1943 razširila in utrdila, so bile redke hiše, kjer ljudje niso aktivno sodelovali. Značilno je, da so bili med glavnimi organizatorji odpora prav viničarji in kočarji, saj so prav ti začutili, da jim lahko ustvari boljše pogoje za bodočnost samo v osnovah spremenjena družba.

Zmagovita narodnoosvobodilna vojna in socialistična revolucija sta z eno svojih osnovnih deviz „Zemljo tistemu, ki jo obdeluje!“ v veliki meri uresničili sanje mnogih viničarjev, da bi postali ponovno lastniki svoje nekdanje zemlje in da bi zopet bili v občinski hiši svoji gospodarji.

Leta 1945 so bila po odloku AVNOJ z dne 21. novembra 1944 zaplenjena posestva aktivnih nacističnih sodelavcev. To so bili v glavnem ptujski meščani — kulturbundovci, ki so imeli svoja vinogradniška posestva v Halozah. Druge razlastitve so bile izvršene po zakonu o agrarni reformi in kolonizaciji v Sloveniji ter po zakonu o razlastitvi posestev, ki jih obdelujejo koloni in viničarji.

Del teh površin je bilo razdeljenih med nekaj sto agrarnih interesentov, predvsem nekdanjih viničarjev, iz ostalega pa sta se formirali dve državni kmetijski gospodarstvi — Zavrč in Podlehnik ter dve vinogradniški obdelovalni zadrugi, ki sta ju organizirali bivši viničarji.

Večina haloških viničarjev je bila torej osvobojena grobega izkoriščanja že leta 1945. Še vedno pa so ostali viničarji kmečkih vinogradov. Ti pa so bili mnogokrat celo v težjem položaju kot tisti, ki so služili meščanom. Zgeč je o tem napisal: „Sicer trdijo nekateri „poznavalci“ Haloza, da gre viničarju pri kmetu s polja dobro! Toda ti „poznavalci“ Haloza varajo ne vedé sami sebe ali pa varajo vedé druge in javnost... Površine vinogradov, ki jih imajo kmetje s polja, niso v splošnem niti dovolj velike, da bi pošteno preživljale eno samo družino. Kako naj živita na njih dve družini, kmetova in viničarjeva? Človek razume kmeta! Iz svoje krpe vinograda poskuša iztisniti kolikor mogoče veliko dohodkov, na viničarja in njegovo deco ne misli. Kmet dá viničarju tudi živila, če jih ta zahteva! Toda ta živila mora viničar z delom drago odkupiti.“⁴⁰

Sicer pa so se mnogi Polanci zadržali do Haložanov nasploh tako, kot navaja Zupan Jerajev ugotovitev za prleške kmete: „Pravilno poučarja katoliški ideolog g. Jeraj: Prleški kmet se kot zvišani fevdalec loči od malega kmeta, želarja in najemnika ter viničarja... med njimi vlada skoraj razredna ločitev.“⁴¹ Z bolečino v srcu so gledali kmečki viničarji na svoje bivše tovariše — meščanske viničarje, ki so kot svobodni proizvajalci upravljali velika moderna družbena gospodarstva. Ne malokrat je bilo čuti: „Njih ste rešili, nas pa ne!“ In res je bil ta zadnji ostanek fevdalnih odnosov v kričočem nasprotju s splošnim stanjem in razvojnimi težnjami družbenih odnosov pri nas. Zakon o odpravi viničarskih in podobnih razmerij, ki ga je sprejela ljudska skupščina LRS dne 30. junija 1953, je to disonanco odpravil in rešil tudi problem kmečkih viničarjev. Več sto let staro viničarstvo je bilo za vselej odpravljeno.

Bivši viničarji, prej ponižni sluge, so postali samozavestni proizvajalci — upravjalci. Revolucionarna sprememba, ki je je vesel vsakdo, kdor je te ljudi poznal prej! Po viničarskih hišah je zasvetila elektrika, na ilovnata tla so namestili lesene pode, na posteljah so se pojavile rjuhe, v črne kuhinje so postavili štedilnike. Poleg klopcev pojejo sedaj še radijski aparati. Na mizi je sedaj vsak dan kruh, ki ga je viničarski otrok prej vedno stradal. Otroci bivših viničarjev — sedaj delavcev — so bolj oblečeni kot tisti malih kmetičev in kočarjev. Redno zahajajo v šolo ter imajo vse šolske knjige in druge potrebščine; mnogi odhajajo v srednje šole. Odprta so jim vrata v svet, zato niso več zagrenjeni, potuhnjeni in klečeplazni. To je nov rod, ki posluša pripove-

³⁹ B. Tušek: Posestne razmere in delovne prilike na naših vinskih gorinah. Ljubljanski zvon LIX. Ljubljana 1939 — str. 446.

⁴⁰ F. Zgeč: Haloze (Sociološka študija) — str. 173 do 174.

⁴¹ T. Zupan: Posestna struktura Slovenije — str. 165.

dovanje staršev o nekdanjem trpljenju kot pravljico o hudobnem gospodarju ter izkoriščanem in zatiranem hlapcu. Viničarstvo ostaja samo še grenak spomin na tisto staro in tisočkrat prekleto domovino, ki je bila večini samo hudobna mačeha.

V Haloze, v ta ob stran potisnjeni in najbolj zaostali del slovenske zemlje, je začela preko bivših viničarjev, tega prej najbolj bednega, kulturno-prosvetno in zdravstveno zaostalega sloja našega naroda, prodirati civilizacija s hitrejšimi koraki. Novi družbeni odnosi in uvedba moder-

nega proizvodnega procesa pa ne bosta še nadalje spreminjala samo ljudi temveč tudi pokrajino.

OPOMBA:

Ceprav je študija močno naslonjena na podatke iz Haloz, veljajo osnovne ugotovitve za viničarstvo na sploh. Manjše razlike v konkretnih odnosih med viničarji in gospodarji v Halozah, Slovenskih goricah in drugih vinogradnih področjih bistva viničarstva ne spreminjajo. Pa tudi odprava viničarstva je šla povsod v bistvu po isti poti!

Dimitrije Perišič

HIDROELEKTRARNA DJERDAP

Osnovne karakteristike geografskega okolja

Djerdap leži na meji srednje in spodnje Donave in je jasna meja med srednjeevropskim in vzhodnoevropskim Podonavjem. Funkcijo Djerdapa poudarjajo kot prirodno mejo področja ob zgornjem in spodnjem delu Donave, tako s fizičnogeografskimi kot z drugimi posebnostmi svojega okolja.

Mejo Djerdapa je težko določiti. vzdolž Donave ga deli meja med Jugoslavijo in Romunijo. Kje se Djerdap začneja in kje končuje, določajo različno. To je odvisno od tega, kako to področje obravnavajo. S hidrografskega, geomorfološkega in na splošno fizičnogeografskega vidika sta začetek in konec Djerdapa drugod, kot začetek in konec Djerdapa z vidika plovne poti. Vendar lahko jemiemo za začetek Djerdapa Golubac, konec pa pri vasi Kostol, niže Kladova. Djerdap je dolg 107—114 km, odvisno od tega, kaj imamo pri preciznejšem določanju za njegov začetek in konec.

Na tej relaciji Donava naglo izgubi značaj ravninske reke, ko pa se prebija skozi Karpate, postane njen tok hitrejši, bregova znatno bolj strma, struga pa ožja in globlja.

Razdelitev Djerdapa na Mali in Veliki Djerdap, Kazan in podobno, ki jo vidimo tudi na naših zemljevidih, ne kaže dovolj prave geografske strukture Djerdapa. Djerdap je sicer enota, ki se razlikuje od ostalih področij ob Donavi, vendar ga sestavljajo tudi manjše enote, ki se v morfološkem pogledu razlikujejo med seboj, pa tudi v celotni fiziognomiji in funkcionalnosti. Te manjše enote so djezdapske tesni in kotline, ki si izmenoma sledijo.

Različni prirodni pogoji v kotlinah in tesneh so povzročili različno delovanje človeka v teh enotah, predvsem pa so povzročili različno gostoto naseljenosti, različne tipe naselij, gospodarstva in tako naprej.

Osnovno karakteristiko prirode v tesneh pomenijo: strma pobočja doline Donave, ozka dolina, ki je ponekod omejena skoraj izključno na

rečno strugo, ozka rečna struga, široka manj kot 200 m, skalnata in gola pobočja, izrazito neugodna dispozicija glede na insolacijo (naša pobočja niso samo zelo strma, temveč tudi obrnjena proti severu), veliko število meglenih dni v letu in tako naprej.

Kotline so precej širše, imajo položna pobočja, rečna struga je široka, tu je tudi aluvialna ravnina obsežnejša, z izrazitejšimi in širšimi terasami. Povprečno število sončnih ur na leto je večje kot v tesneh, število meglenih dni pa manjše. Aluvialna ravnina in terase imajo bogatejšo vegetacijo kot tesni. Vpliv človeka na spremembo prirodnih pogojev je mnogo večji v kotlinah. Naselja in prebivalstvo Djerdapa je skoncentrirano v glavnem v kotlinah, v tesneh pa so le posamezne hiše in nestalna bivališča. Izjema je vas Brnjica.

Po vsem Djezdapu, na 114 km dolgi obali, je devet naselij, ki imajo 11.610 prebivalcev. Obala Donave v Djezdapu ima majhno število naselij in prebivalcev. V Djezdapu pride povprečno na 12 km eno naselje, na desnem bregu Donave pa je od Djezdapa do Beograda povprečno na vsak peti kilometer obale po eno naselje.

Ker je Djerdap v geografsko-prometnem oziru praktično brez zaledja, oziroma ga od zaledja loči gorato ozemlje, ki ga edino v centralnem delu Djezdapa preseka dolina Porečke reke, zaledje nikoli ni imelo velikega vpliva na družbeni in gospodarski razvoj Djezdapa. Razvoj gospodarstva, prebivalstva naselij v Djezdapu se je odvijal počasneje in v slabi splošni integraciji z razvojem ožjega zaledja in področja ožje Srbije. Napačno pa bi bilo tolmačiti nizko stopnjo družbene in gospodarske razvitosti izključno z značilnostmi prirodnih pogojev.

Izrazito obrobni položaj glede na naše ozemlje, zgodovinski razvoj, dolgotrajna oblast tujih dežel na Donavi, izrazita odvisnost od političnih sprememb in ostalih odnosov, zaledje, ki v dolgotrajnem razvoju ni imelo možnosti niti interesa, da bi pospešilo razvoj djezdapske obale Donave, so bistveno vplivali na današnje značilnosti geografskega okolja Djezdapa.